

УДК 339.91

Стаканов Р.Д.*

ГЛОБАЛЬНИЙ РИНОК ПРАЦІ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена аналізу міграційних тенденцій та розвитку глобального та регіональних ринків праці в XXI ст.

Ключові слова: глобальний ринок праці, регіональний ринок праці, міжнародна трудова міграція, міграційна політика.

Summary. This article analyzes the migration trends and the development of global and regional labor markets in the twenty first century.

Keywords: global labor market, the regional labor market, international labor migration, migration policy.

Аннотация. Статья посвящена анализу миграционных тенденций и развитию глобального и региональных рынков труда в XXI ст.

Ключевые слова: глобальный рынок труда, региональный рынок труда, международная трудовая миграция, миграционная политика.

Актуальність теми дослідження. Глобальний ринок праці проходить через значні трансформації в XXI ст. Розвинені економіки світу значно збільшуються продуктивність праці завдяки розвитку сучасних технологій та пошуку нових ресурсів дешевої робочої сили в країнах, що розвиваються. При цьому, в самих розвинених економіках світу створюються нові робочі місця для висококваліфікованих робітників, що спричинює попит на освічену та кваліфіковану робочу силу, для якої існують мінімальні перепони при міграції з інших країн. На регіональному рівні відбуваються значні зрушення на ринках праці окремих країн, що розвиваються, що також здійснює вагомий вплив на зміни попиту на світовому ринку робочої сили в довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх публікацій. Міжнародна трудова міграція, глобальний та регіональні ринки праці, міграційна політика досліджувались рядом українських та зарубіжних науковців, серед яких в першу чергу варто виділити Дж. Борхаса, В. Будкіна, А. Вінтерса, А. Гайдуцького, Р. Доббса, С. Дрінквотера, І. Івахнюка, Е. Лібанову, О.Малиновську, С. Метельова, Д. Рату, А. Румянцева, О. Старка, А. Філіпенка, Дж. Флореса, Р. Чамі.

Постановка проблеми. Метою даної статі є аналіз змін на глобальному ринку праці та пріоритетах розвитку міжнародної трудової міграції внаслідок трансформації попиту та позиції на робочу силу на світовому ринку праці.

Результати дослідження автора. В другому десятилітті XXI ст. на глобальному ринку праці зберігаються значні дисбаланси, які особливо загострилися з початком світової економічної кризи 2008 р. Залишаються значними величини безробіття, розширюються в абсолютних значеннях категорії робітників, що тривалий час залишаються без роботи,

* кандидат економічних наук, доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

високі показники безробіття серед молоді, що різко зросли після 2008 р. залишаються значними. Для глобального економічного розвитку найбільшу небезпеку становить скорочення зайнятості серед висококваліфікованих робітників, зростання продуктивності праці яких є визначальним для сталого розвитку в постіндустріальному суспільстві.

З 1980 по 2010 рр. загальна кількість робітників у світі зросла на 1,2 млрд. осіб до 2,9 млрд. Більша частина даного приросту припадала на країни, що розвиваються, в яких відбувалось значне переміщення по лінії «сільське господарство-промислове виробництво», завдяки чому частка несільськогосподарської зайнятості в світі зросла з 54% в 1980 р. до 70% в 2010 р. Ця тенденція мала своїм наслідком не лише зростання економік Китаю та Індії, а також решти країн, що розвиваються, а також зробила свій внесок до зменшення бідності для 620 млн. осіб за період 1990-2010 р. [1]

Близько однієї п'ятої несільськогосподарських посад які було створено в країнах, що розвиваються, були пов'язані зі зростаючим експортом, завдяки чому 85 млн. робітників були залучені до світового ринку праці. Вагому роль у зростанні робочої сили розвинених країн відіграє імміграція на яку припадало 40% від приросту робочої сили в цих країнах за останні 30 років. В останні роки більшість робітників приїхали з покращеними вміннями: до 2008 р. робітники-іммігранти склали 17% всіх зайнятих в секторах STEM (наука, технології, інженерія, математика) в США [1].

Дослідження Глобального Інституту МакКінзі [1] вказує на те, що до 2030 р. агрегований попит та пропозиція робочої сили на світовому ринку складатимуть 3,5 млрд. робітників. Рушійні сили, що спричинюють дисбаланси в розвинених економіках в останні роки зростатимуть, в країнах, що розвиваються, аналогічно до розвинених країн, також виникатимуть невідповідності між кваліфікаційним рівнем робітників та пропозицією робочої сили. За умови збереження наявної тенденції та відсутності широкомасштабних зусиль по покращенню вмінь робітників, кількість робітників з покращеними вміннями буде недостатньою для забезпечення високопродуктивного розширеного відтворення економіки, натомість пропозиція малокваліфікованих робітників може бути в значному надлишку. При цьому, в країнах, що розвиваються може бути недостатня кількість середньокваліфікованих робітників, які є необхідними для сприяння подальшому зростанню працеінтесивних секторів економік, натомість в цих країнах може спостерігатись надлишок робітників з недостатнім рівнем освіти та кваліфікаційним рівнем [1].

Такі потенційні дисбаланси можуть розвинути за збереження сучасної ситуації в демографії та попиті і пропозиції на робочу силу впродовж наступних двох десятиліть.

Серед потенційних дисбалансів, які можуть виникнути за збереження наявних тенденцій виділяються такі [1]:

- Потенційний брак від 38 до 40 млн. висококваліфікованих робітників, що складає 13% від загальної кількості робітників цієї категорії. В розвинених країнах роботодавцям бракуватиме від 16 до 18 млн. робітників з вищою освітою в 2020 р., незважаючи на те, що загальна частка випускників вищих навчальних закладів в цих країнах зростатиме. Решта браку високоосвіченої робочої сили припадатиме на Китай, незважаючи на очікуване швидке зростання випускників вузів в країні до 2020 р.;

- Потенційний надлишок низько кваліфікованих робітників в світі оцінюється на рівні 90-95 млн. робітників, що складає близько 10% від загальної величини робітників даної категорії в світі. На робочу силу розвинених країн очікувано припадатиме від 32 до 35 млн. дефіциту робітників без вищої освіти, на країни, що розвиваються припадатиме 58 млн. надлишку низько кваліфікованих робітників до 2020 р.

- Потенційний брак робітників середньої кваліфікації в країнах, що розвиваються складатиме 45 млн. осіб або 15% попиту на даний тип робітників. Індустріалізація збіль-

шуватиме попит на робітників в країнах, що розвиваються в Південній Азії та Африці. Однак, зважаючи на низький рівень залучення до шкільної освіти та подальшого успішного завершення середньої школи, наприклад, в Індії спостерігатиметься дефіцит робітників даної групи на рівні 13 млн. осіб.

За такої ситуації на глобальному ринку праці можливим є закріплення тенденції довгострокового безробіття в розвинених країнах через невідповідність кваліфікації робітників потребам ринку, віковій та структурній деформації на ринку праці. При цьому, розрив у доходах між висококваліфікованими та менша кваліфікованими групами робітників зростатиме.

Для того, щоб розвинені країни уникнули скорочення кількості висококваліфікованих робітників, їм необхідно подвоїти частку осіб, що отримуються вищу освіту, в першу чергу частку випускників технічної сфери, провести перепідготовку робітників тих професій, що не є затребуваними ринком праці, а також відкрити свої ринки для імміграції висококваліфікованих робітників. За таких умов, надлишок робітників без відповідних вмінь на ринках праці розвинених країн скоротиться до 20-23 млн. робітників, хоча повністю подоланим не буде. Для того ж, щоб залучити даних малокваліфікованих робітників до ринку праці в розвинених країнах, рівень створення робочих місць повинен бути збільшеним принаймні в п'ять разів [1].

В Китаї, Індії та інших країнах, що розвиваються, вплив потенційних дисбалансів може проявлятися різними способами. Така пропозиція робочої сили, що є неадекватною ситуації на ринку праці, може спричинити уповільнення розвитку китайської економіки у напрямі переходу до галузей промисловості з більш високою доданою вартістю, що є необхідною передумовою для підтримання довготривалого економічного зростання. Натомість, у випадку з Індією проблеми можуть бути іншого характеру – прогнозований надлишок малокваліфікованих робітників буде фактором утримання значної частки робочої сили в сільському господарстві або ж збільшуватиме безробіття в міських районах. Дана ситуація є характерною також і для інших країн Південної Азії та країн Африки на південь від Сахари [1].

В ХХІ ст. більшість урядів віддавали перевагу висококваліфікованій трудовій міграції, впроваджуючи заходи, які сприяли прийому на роботу та перебуванню висококваліфікованих мігрантів [3]. До початку світової економічної кризи в 2008 р. більшість країн розглядали можливості для відкриття доступу на їхню територію для низько кваліфікованих робітників. Значною мірою це пояснювалось наявністю попиту на таку робочу силу в самих країнах реципієнтах імміграції, а ігнорування цього факту заохочувало розвиток нелегальної імміграції в ці країни.

Світова економічна криза досить сильно вплинула на імміграцію до розвинених країн. В більшості країн ОЕСР іммігранти були вагомим чинником, який сприяв зростанню зайнятості впродовж початку ХХІ ст. В окремих випадках, відносно простий доступ до робочої сили іноземців призводив до обмеження зростання заробітних плат, а, відповідно, і створювались стимули для розширення виробництва екстенсивним способом. Значне зростання в секторі будівництва в окремих країнах ОЕСР є підтвердженням даної тези. Це означає, що погіршення умов на ринку праці більшою мірою спостерігається в тих країнах, які найбільш швидкими темпами нарощували міграційний притік. До таких країн можна віднести Ірландію, Іспанію, Сполучене Королівство, певною мірою і США [2].

За п'ять докризових років (2003-2007 рр.) в країнах ОЕСР спостерігалось стале зростання зайнятості. За цей період було створено 30 млн. робочих місць, серед них 20 млн. в європейських країнах ОЕСР. За цей період щорічне зростання зайнятості складало 1,5%

(2,5% в європейських країнах ОЕСР), а рівень безробіття скоротився з 6,9% до 5,6, в європейських країнах ОЕСР – з 9,1 до 6,9%. В цьому контексті, внесок мігрантів в розвиток зайнятості був важливим і значно переважав їхню первинну частку в структурі зайнятості. Наприклад, в Сполученому Королівстві, зайнятість зросла на понад 2 млн. осіб з 1997 р., серед яких 1,5 млн. (або 71%) припадало на іммігрантів. Кількість зайнятих в США виросла на 15 млн. робітників з березня 1997 р. по березень 2007 р., при цьому 8,7 млн. цього приросту припадало на іммігрантів (58% від загальної величини приросту). Частка іммігрантів у зростанні зайнятості таких країн як Австрія, Данія, Італія та Іспанія складала близько 40%. Ключовими факторами, які пояснюють таку динаміку імміграційної зайнятості були як краща інтеграція вже наявних іноземних робітників в країнах ОЕСР, так і широкомасштабна нова імміграція [2].

Економічна криза зупинила тенденцію приросту зайнятості на ринках праці. Середній рівень безробіття на лютий 2009 р. в країнах ОЕСР склав 7,3% у порівнянні з 5,6% роком раніше. В США рівень безробіття збільшився на 3,3% і досяг 8,1% в лютому 2009 р. Загалом, економіка США втратила 2,6 млн. робочих місць в 2008 р., що було найбільшим спадом на ринку праці з 1945 р. В лютому 2009 р. кількість безробітних осіб в Іспанії перевищило 3,6 млн. осіб, а рівень безробіття досягнув 15,5%, що на 6,2% більше ніж роком раніше. Значні показники зростання безробіття демонстрували і решта країн, наприклад, 5,2% зростання в Ірландії, 2,1% – в Новій Зеландії, 1,8% – в Канаді, 1,7% – в Данії [2].

З 2008 р. по 2011 рр. спостерігалось збільшення частки молоді поза системою освіти, зайнятості або навчання (NEET) – індикатор, що відображає «безробіття» молоді в країнах ОЕСР. Особливо високим даний показник був серед іммігрантів. В першу чергу такі тенденції стосувались таких країн як Греція, Іспанія, Швеція, Ірландія та Італія. Крім того, в більшості країн відсоток тимчасової зайнятості більшою мірою виріс серед молодих працівників, які народилися за кордоном, ніж серед місцевих жителів країни, або ж категорії іноземців у віці 25-54 років [5]. Це також виступило одним з чинників до посилення імміграційної політики в більшості з цих країн.

Криза мала суттєвий вплив на міграційну політику. Окремі країни запровадили заходи по обмеженню міграційного притоку, які, однак, варіюються відповідно до характеристик системи менеджменту міграції, а також законодавчої системи приймаючої країни. Важливу роль також відіграють довгострокові інтереси приймаючих країн, які проявляються, втому числі, і в необхідності залучення додаткової робочої сили навіть за умов короткострокового скорочення попиту на неї в наслідок економічних шоків.

В тих країнах, в яких криза розпочалась раніше, скорочення рівня зайнятості іммігрантів відбувалось в абсолютних та відносних параметрах більшими темпами ніж для місцевого населення. Іммігранти були більш вразливими до наслідків економічної кризи з таких причин: а) вони мають тенденцію бути більшою мірою представленими в тих секторах, розвиток яких залежить від ділового циклу, а отже більша кількість мігрантів є зайнятими в ньому під час фази економічного підйому, що неодмінно призводить до швидкого зростання безробіття в цьому секторі під час фази економічного спаду; б) вони меншою мірою захищені контрактними зобов'язаннями з роботодавцями, мають тенденцію до тимчасової та неповної зайнятості, і, відповідно, від їхніх послуг відмовляються в першу чергу за відсутності необхідності в додатковій робочій силі; в) вони більшою мірою присутні в тих сферах економіки, де необхідна малокваліфікована праця, зайнятість в цих секторах найбільшою мірою залежить від темпів економічного розвитку в країні, для роботодавців досить легко знайти заміну робітнику, за необхідності; г) бізнес, який знахо-

диться у власності іммігрантів, більшою мірою підпадає під ризик банкрутства; д) мігранти більшою мірою стають об'єктами дискримінації при наймі та звільненні з роботи.

В середньо- та довгостроковій перспективі іммігранти, які прибувають в приймаючу країну підчас фази рецесії, мають перевагу в можливостях інтеграції в ринок праці і повного використання наявних у них вмінь. Іммігранти, які втратили роботу в промисловості внаслідок скорочення виробництва, мають тенденцію до довгострокового виключення з ринку праці [2]. Це призводить до того, що іммігранти, які працювали в країнах перебування до початку кризи не мають змоги продовжувати працювати в попередніх сферах зайнятості і змушені або ж змінювати сферу зайнятості або бути виключеними з ринку праці. Нові мігранти, в свою чергу, які хоча і прибувають в більш обмеженій кількості до розвинених країн, за допомогою відповідних фільтрів імміграційної політики, спрямовуються в ті сектори економіки, які потребують робочу силу за наявних економічних умов.

Зміни в діловому циклі впливають як на еміграцію, так і на імміграцію. Взаємозв'язок між нетто-міграцією та діловим циклом не є прямолінійним. Він залежить від природи та масштабу кризи, а також активності всіх учасників ринку праці, включно з самими мігрантами. Окремі країни ОЕСР скоректували свою міграційну політику з метою зменшення показників трудової міграції. Для цього використовувалися ряд методів, серед яких скорочення ліміту дозволів на в'їзд для трудових мігрантів, посилення ролі тестів ринків праці. Такі заходи можуть бути ефективними до певної міри, однак, якщо вони суперечать об'єктивним макроекономічним та геополітичним передумовам, їхня ефективність може бути лише короткотерміновою та обмеженою, а вже в середньостроковій перспективі призводить до деформації легальної міграції і активному розвитку нелегальних міграційних маршрутів.

Висновки. Кількість робочої сили в світі зростає швидкими темпами, що не супроводжується пропорційним приростом міграції робітників. Більша частина приросту робітників припадає на країни, що розвиваються, де все більшу роль відіграє промисловість, в якості основного центра залучення додаткової кількості робітників. Натомість, для розвинених країн приріст робітників забезпечувався в першу чергу завдяки імміграції, при цьому рівень освіти та кваліфікаційні характеристики іммігрантів в розвинених країнах стабільно зростають. Невідповідності між кваліфікаційним рівнем робітників та попитом на робочу силу, що є характерною проблемою для розвинених країн на сучасному етапі, в найближчому майбутньому матиме свій прояв також і в країнах, що розвиваються. Одним з ймовірних способів уникнути скорочення кількості висококваліфікованих робітників є збільшення вдвічі кількості випускників вузів технічного напрямку, що повинно зменшити дисбаланс на світовому ринку праці, хоча і не зможе повністю його усунути. Незважаючи на кризові явища в світовій економіці, загальне скорочення попиту на іноземну робочу силу, залучення висококваліфікованих робітників та іноземних студентів залишається і надалі пріоритетом міграційної політики всіх розвинених країн світу, що підтверджує наявність довгострокових стимулів для міжнародної міграції, однак зі зміною міграційних пріоритетів в умовах трансформації світової економіки.

Список використаних джерел

1. Dobbs R., Madgavkar A., Barton D. The world at work: Jobs, pay, and skills for 3.5 billion people / R.Dobbs, A.Madgavkar, D Barton // [Electronic source]. – Mode of access: http://www.mckinsey.com/insights/employment_and_growth/the_world_at_work

2. International migration and the economic crisis: understanding the links and shaping policy responses / OECD // [Electronic source]. – Mode of access: <http://www.oecd.org/els/mig/46292981.pdf>
3. International Migration Outlook: SOPEMI annual report 2009 edition. – Paris: OECD, 2009. – 394 p.
4. International migration outlook: SOPEMI annual report 2011 edition. – Paris: OECD, 2011. – 452 p.
5. International migration outlook: SOPEMI annual report 2012 edition. – Paris: OECD, 2012. – 399 p.